
Ervin Dolenc

Slovensko zgodovinopisje o času med obema vojnama in kulturna zgodovina

Pojem kulturna zgodovina, ki ga bom v razpravi uporabljal pri označevanju določenih procesov, naj najprej definiram. Kultura tu ni mišljena v smislu civilizacije, temveč označuje ožje področje duhovne produkcije. Na drugi strani tudi ni mišljena le umetnostna produkcija, na kar kulturo radi zožujejo in poenostavljajo v aktualni, zlasti novinarski, rabi te besede. Tukaj uporabljen pojem kulture označuje tri temeljne družbene dejavnosti, to so izobraževanje, znanost in umetnost. K tem trem dejavnostim pa moramo, glede na obdelanost določenih polj v historiografiji, prišteti še različne ravni, podsisteme oziroma spremljajoče dejavnosti, kot so npr. ideologija, mentaliteta, profesionalna in amaterska raven delovanja, šport, zabava, družabnost, organizacijski, materialni pogoji ipd. Tako opredeljena kulturna zgodovina predstavlja kompleksno strukturo, katere poznavanje je za razumevanje nekega časa neobhodno, spreminja pa se bistveno počasneje kot politične oblike življenja.

Kulturna politika je v teh procesih center moči, ki najmočneje vpliva na pogoje kulturne produkcije. Deluje na treh osnovnih ravneh, ki se med seboj močno prepletajo. Prva raven so programske usmeritve različnih subjektov te kulturne politike, od individualnih, prek programov političnih strank, do delovanja in vpliva posameznih umetniških ali idejnih skupin. Druga raven se kaže v konkretni politiki državne, teritorialne ali krajevne uprave, ki je navadno kompromis med programi in dejanskimi možnostmi. Tretjo raven pa predstavlja samostojno organizacijsko in izobraževalno oziroma kulturno delo posameznih političnih ali idejnih skupin.

Historiografija

Začetki historiografskih raziskav in interpretacij o tem vmesnem času seveda segajo že v sam čas, ko so procesi še tekli in si avtorji niso mogli privoščiti sproščujoče zgodovinske distance. Najprej je zgodovinarje zamikala odločilna prelomnica prehoda iz habsburškega imperija v nacionalno državo Jugoslavijo oziroma Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, kot se je uradno imenovala do leta 1929. Ta prelomnica je bila v teh prvih zgodovinskih spisih obravnavana predvsem kot zaključek, prelom pretekle dobe. Prvi je v tedanji čas segel Dragotin Lončar s pregledom politične zgodovine Slovencev od 1797 (izid prvega časopisa v slovenščini) do 1919 tako, da je za najnovejšo dobo samo dopolnil starejši tekst.¹ Resnejši tekst predstavlja Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, ki se osredotoča na drugo polovico 19. stoletja in z "državnim prevratom" leta 1918 zaključí politični pregled, ne pa kulturnega, ki seže vse do leta 1928.² Posebej s prehodom

¹ Dr. Dragotin Lončar: *Politično življenje Slovencev* (Od 4. januarja 1797 do 6. januarja 1919. leta). Ljubljana 1921.

² Fran Erjavec: *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana 1928.

iz ene države v drugo pa se ukvarja krajši pregled Silva Kranjca, Kako smo se zedinili.³

Za zgodovinopisje v celoti, posebej še za kulturno zgodovino, so pomembni trije zborniki, ki so v tem času izšli ob posameznih obletnicah te zgodovinske prelomnice. Zlasti oba zbornika, ki sta izšla v režiji katoliškega gibanja, sta izčrpen prispevek k poznavanju in refleksiji dogajanja v prvi jugoslovanski državi. Zbornik Slovenci v desetletju 1918-1928⁴ je uredil zgodovinar dr. Josip Mal. Pretežno so ga napisali strokovnjaki za posamezne panoge oziroma teme iz uprave, gospodarstva in kulture, nima pa sintetičnega pregleda, kjer bi bile pomembne politične odločitve posebej poudarjene. Spominski zbornik Slovenije - Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije⁵ prinaša pregled po posameznih strokovnih temah za obe desetletji in hkrati tudi pregled glavnega političnega dogajanja od prvega političnega programa leta 1848, prek "jugoslovanske ideje" in združitve Južnih Slovanov vse do leta 1939. Po konceptu posameznih strokovnih pregledov je omenjenima podoben tudi tretji zbornik, posebna tematska številka revije Misel in delo Ob dvajsetletnici Jugoslavije,⁶ le da na dogajanje gleda iz liberalne perspektive in poudarja vlogo liberalnih politikov pri oblikovanju jugoslovanske države. Predvsem v prispevkih o kulturi je med različnimi zborniki razviden ideološki spor med katolicizmom in liberalizmom, ki je v novi jugoslovanski državi dobil bolj politične oblike. V politiki se je kazal v konfliktu med centralistično in federalistično državno ureditvijo, v kulturi pa z različnim razumevanjem jugoslovanstva in slovenstva.

Vsi trije zborniki so prinesli dobre in pregledne prispevke iz kulturne zgodovine: sistematično so obdelani razvojni in statistični pregledi šolstva, strokovnih in interesnih združenj oziroma društev, tiska, znanosti, besedne, glasbene in likovne umetnosti ter pomembnejših kulturnih institucij, tako javnih kot zasebnih. Za kulturno zgodovino je pomemben tudi zbornik Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929,⁷ ki je uvodoma predstavil predvsem vse višje in visokošolske študije v Ljubljani od 17. stoletja do ustanovitve univerze leta 1919. Zaradi političnih ovir za njeno ustanovitev v avstrijski dobi je univerza v tem času postala simbol vseh kulturnih pridobitev Slovencev v prvi Jugoslaviji. Zato je bila univerzi posvečena posebna pozornost.

Slovensko zgodovinopisje po drugi svetovni vojni ni preprosto nadaljevalo z vojno prekinjenega toka zgodovinskih raziskav o času prve Jugoslavije, kot so ga dobro zastavili predvsem prej omenjeni jubilejni zborniki. Sprememba političnega sistema in nova uradna ideologija historičnega materializma sta narekovali tudi večje spremembe v zgodovinopisju, posebej tistem o najnovejši dobi. Nove probleme in naloge slovenskega zgodovinopisja je v uvodnem članku nove osrednje historiografske revije Zgodovinski časopis strnil Bogo Grafenauer,⁸ takrat še mlad, uveljavljajoči se medievist na Filozofski fakulteti, pozneje siva eminentca sloven-

³ Silvo Kranjec: *Kako smo se zedinili*. Celje 1928.

⁴ *Slovenci v desetletju 1918-1928*, Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Ljubljana 1928.

⁵ *Spominski zbornik Slovenije*, Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana 1939.

⁶ *Ob dvajsetletnici Jugoslavije*, Misel in delo, IV, 12, Ljubljana 1938.

⁷ *Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929*. Ljubljana 1929.

⁸ Bogo Grafenauer: *Problemi in naloge slovenskega zgodovinopisja v našem času*. Zgodovinski časopis, I, 1947, 1-4.

skega zgodovinopisja. Slovenski zgodovinarji naj bi v bodoče prenehali s tradicijo (nemškega) zgodovinopisja, ki se je osredotočalo predvsem na zunanje manifestacije življenja slovenskega naroda, ne pa na življenje samo. Opisovanje političnih in upravnih sprememb, političnih in kulturnih osebnosti, strank, pravnih, državnih institucij naj bi zamenjalo preučevanje vsakokratnih gospodarskih in socialnih temeljev oziroma "vsakdanjega življenja slovenskih ljudskih množic". Težišče dela slovenskih zgodovinarjev naj bi se torej premaknilo na gospodarski in socialni razvoj, kar je poleg marksistične socialne doktrine ustrezalo tudi pogledom takrat že vse bolj razširjene francoske zgodovinske šole okrog revije *Annales d'Histoire économique et sociale*. Novemu konceptu zgodovinopisja ustrezno je Grafenauer kratko razčlenil tudi novo periodizacijo slovenske zgodovine, ki je po treh različnih obdobjih fevdalizma zamejila čas meščansko-kapitalistične družbe od marčne revolucije 1848 do "narodno-osvobodilne borbe", to je do leta 1941. Slednja naj bi "odprla vrata v novo, socialistično dobo."⁹

Gospodarska in socialna zgodovina sta imeli prednost zaradi splošno sprejete marksistične teze, da so ekonomski odnosi med in znotraj različnih socialnih slojev pravi temelj vseh družbenih razmerij, konfliktov in celo vzorcev mišljenja ter vedenja. V tem kontekstu je takoj po vojni dobila prednost gospodarska zgodovina, z namenom, da omogoči "pravilno razumevanje vseh ostalih manifestacij slovenskega družbenega življenja v preteklosti."¹⁰ V ta namen je bil ustanovljen posebni inštitut za slovensko gospodarsko zgodovino pri Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani, ki pa ni prav zaživel. Po komunističnem prevzemu oblasti je skoraj vse predvojno zgodovinopisje zaradi "napačnega" ideološkega pristopa postalo namenoma prezrto in "neustrezno". Na zborovanju slovenskih zgodovinarjev leta 1951 je takrat uradni ideolog slovenskih komunistov, togi marksist Boris Zihlerl problematiko slovenske zgodovine med obema vojnama označil kot povsem neobdelano ter obdelavo te teme postavil v točno določen kontekst: "Brez zgodovine Slovencev med obema vojnama si ni mogoče zamisliti zgodovine Osvobodilne vojne 1941-1945."¹¹ Problematiko kulturne zgodovine pa je v odnosu do prednostnih nalog slovenskih zgodovinarjev označil takole: "...treba (je) ustrezno koordinirati predvsem proučevanje gospodarske in politične zgodovine Slovencev. Na tej podlagi bo mogoče uspešno razvijati tudi tretjo panogo zgodovinopisja, kulturno zgodovino, se pravi, zgodovino raznih oblik družbene zavesti, verstva, filozofije, znanosti in umetnosti, skratka, zgodovino duhovnega življenja Slovencev. Kulturna zgodovina je prav zgodovina tistih pojavov v družbi, ki so med seboj sila prepleteni, medtem ko je vsak izmed njih šele po vrsti posrednikov zvezan z materialno osnovo družbe. Zato je to brez dvoma najtežji in hkrati najhvaležnejši predmet znanstvenega zgodovinopisja."¹²

Nov poudarek na socialni in gospodarski zgodovini se je res uveljavil v raziskovanju starejših obdobj. Najočitnejši plod te usmeritve sta bila dva tehtna zvezka

⁹ Prav tam, str. 23 in 25.

¹⁰ Boris Zihlerl: *O nekaterih teoretičnih in prektičnih problemih slovenskega zgodovinopisja*. Novi svet, VI, 1951, str. 494.

¹¹ Prav tam, str. 493.

¹² Prav tam, str. 494.

Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev - Zgodovina agrarnih panog,¹³ ki pa sta se časa meščansko-kapitalistične družbe, posebej obdobja med obema vojnama, komajda dotaknila. Dejansko se prav za čas od začetka stoletja do druge svetovne vojne novi koncept zgodovinopisja ni prijel. Prve raziskave, ki so jih slovenski zgodovinarji po vojni opravili za čas kapitalizma, so bile izrazito politične, predvsem v zvezi z nacionalnim vprašanjem. Zaradi velike ogroženosti Slovencev do leta 1918, za tretjino že tako majhnega naroda, ki je ostal zunaj meja Jugoslavije, pa tudi po tem letu, je nacionalno vprašanje še danes zelo občutljiva tema. Poleg političnih problemov druge polovice 19. stoletja so se najprej lotili Koroške in Primorske, od nesrečnega oblikovanja državnih meja leta 1920 do tega, kaj se je po tem za njimi dogajalo. Novost pa je bila dejavnost komunistične stranke pred drugo svetovno vojno od ustanovitve 1920, posebej pa v 30. letih, ko je vodstvo slovenskih komunistov prevzela nova, med 2. svetovno vojno zmagovita generacija. Pred raziskovanjem časa prve Jugoslavije je imel prednost predvsem čas druge svetovne vojne oziroma narodno-osvobodilni boj, ki ga je vodila Komunistična partija.¹⁴ Do gospodarskih študij o tem času je prišlo razmeroma pozno.¹⁵ Pojem socialne zgodovine pa so vsaj po narejenih raziskavah sodeč skrčili oziroma skrajno poenostavili na socialne boje delavskega gibanja.¹⁶ Razen utemeljitelja povojnih zgodovinskih študij o najnovejšem času Metoda Mikuža, ki je kot partizanski duhovnik in soborec glavnih revolucionarjev ter nosilcev povojne oblasti imel poseben avtonomen status, je bilo delo mlajših profesionalnih zgodovinarjev večinoma usmerjeno na obrobne probleme in njihova naloga bolj ali manj omejena z zbiranjem podatkov ter podrobno rekonstrukcijo dogajanj. Boris Ziherl je menda še leta 1967 nekaterim zgodovinarjem v pripravljalnem odboru za znanstveni simpozij

¹³ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*, I. zvezek: *Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana 1970, II. zvezek: *Družbena razmerja in gibanja*. Ljubljana 1980; III. zvezek, posvečen prometu, je ostal nedokončan.

¹⁴ *Bibliografija slovenske zgodovine, publikacije iz let 1945-1950*. Zgodovinski časopis (dalje ZČ), V, 1951, str. 454-512; *Bibliografija slovenske zgodovine, publikacije iz let 1951-1958*. ZČ, XII-XIII, 1958-1959, str. 377-422; *Bibliografija slovenske zgodovine, publikacije iz let 1959-1960*. ZČ, XV, 1961, str. 242-256; *Bibliografija slovenske zgodovine, publikacije iz let 1961-1962*. ZČ, XVII, 1963; *Bibliografija slovenske zgodovine, publikacije iz let 1963-1968*. ZČ, XXV, 1971; *Bibliografija slovenske zgodovine, publikacije iz let 1969-1972*, ZČ, XXIX, 1975; *Bibliografija slovenske zgodovine, publikacije iz let 1973-1977*, ZČ, XXXVIII, 1984; *Bibliografija slovenske zgodovine, publikacije iz let 1978-1981*, ZČ, XL, 1986; *Bibliografija slovenske zgodovine, publikacije iz let 1982-1986*, ZČ, XLII, 1988; Miro Stiplovšek: *Pregled dosedanjega raziskovanja slovenske zgodovine med dvema vojnama*. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (dalje PZDG), X, 1-2, 1970.

¹⁵ Prve obsežnejše raziskave je objavil Ivan Mohorič: *Zgodovina železnic na Slovenskem*. Ljubljana 1968; isti, *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*. Ljubljana 1969, 1970. Z neagrarnim gospodarstvom zadnjih dveh stoletij se je sistematično ukvarjal predvsem Jože Šorn, manjši del njegovih razprav se tiče časa med obema vojnama, naj jih naštejemo le nekaj: *Jugoslovanska industrija papirja do osvoboditve*. ZČ, XII-XIII, 1959; *Razvoj industrije v Sloveniji med obema vojnama*. Kronika, VII, 1959 št. 1; *Kartelizacije stare jugoslovanske industrije kleja*. ZČ, XIV, 1960; *Nacionalno poreklo velikega kapitala v industriji, rudarstvu in bančništvu na slovenskem ozemlju*. Jugoslovanski istorijski časopis, VIII, 1969, št. 4; *Oris zgodovine železarstva na Slovenskem*. ZČ, XXXI, 1977, št. 1-2; *Slovensko gospodarstvo med dvema vojnama*. Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979. Njegove pomembnejše študije v knjižni obliki so izšle šele po njegovi smrti (1982): *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor 1984; *Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919-1924*. Ljubljana 1997; delo je nadaljeval France Kresal: *Tekstilna industrija v Sloveniji*. Ljubljana 1976; *Zgodovina socialne in gospodarske politike na Slovenskem od liberalizma do druge svetovne vojne*. Ljubljana 1998; Žarko Lazarevič: *Kmečki dolgovi na Slovenskem, Socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848-1948*. Ljubljana 1994.

¹⁶ Predvsem številne razprave Franceta Kresala (glej 30 let Inštituta za zgodovino delavskega gibanja - Bibliografija, PNZ, XXIX, 1989, št. 1 in sledeče letnike) in Miroslava Stiplovška (glej univerza v Ljubljani, Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev, izdaje od 1969 naprej).

ob 50. obletnici oktobrske revolucije in 30. obletnici ustanovitve Komunistične partije Slovenije pojasnjeval, da je njihova naloga popisovanje dogodkov, globalno (politično) oceno splošnega razvoja, posebej komunističnega gibanja pred in med drugo svetovno vojno pa naj bi skupaj napisala Zihelr in Kardelj.

Zaradi tako velikega poudarka na politični zgodovini se ne morem izogniti vsaj površnemu pregledu razvoja slovenske historiografije, posvečene tej tematiki, saj v veliki meri zaznamuje historiografijo za druga področja, tudi za kulturno zgodovino. Nadzor politike nad zgodovinopisjem za dvajseto stoletje je popustil šele v drugi polovici osemdesetih let. Skozi politično zgodovinopisje pa je ta odnos, kakor se je to dolgoročno raziskovanje pač lahko vedno znova prilagajalo dnevno-političnim potrebam, najbolj razviden. Izrazito politična je prva znanstvena razprava v osrednji slovenski zgodovinarski reviji, ki obravnava čas prve Jugoslavije in je izšla šele leta 1956. Metod Mikuž se je v obširnem spisu *Razvoj slovenskih političnih strank (1918 do zač. 1929) v stari Jugoslaviji*¹⁷ naslonil na preglede političnega razvoja v obeh katoliških jubilejnih zbornikih iz let 1928 in 1939. Opozoriti je moral na njuno slabost pri obravnavanju delavskih strank in frakcij ter s svojim spisom poskušal to popraviti. Zaradi poudarka na politiki marksistične usmeritve pa je politika dveh glavnih političnih skupin v tem času, katoliške in liberalne, opisana krajše in le v glavnih obrisih. Še več prostora je isti avtor namenil delavskemu gibanju in komunistom v kratkem Pregledu političnega življenja Slovencev v bivši Jugoslaviji, ki ga je uvrstil v knjigo o razvoju narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji za srbohrvaške bralce.¹⁸ Tu je najprej zelo kratko povzel svojo razpravo iz leta 1955, v dodatku za trideseta leta pa se je skoraj povsem osredotočil na komuniste in z drugimi pomembnejšimi političnimi skupinami na hitro opravil. Mikuž je svojo interpretacijo v nadaljevanju povsem podredil predvojni levičarski propagandi, da so bile vse politične sile, ki niso bile pripravljene sodelovati s komunisti, fašistične, tako tudi večji del jugoslovanskih meščanskih strank.¹⁹ V slovenski izdaji tega dela²⁰ je bil v interpretaciji politike meščanskih strank nekoliko bolj previden in mil.

Tako pridemo do prvega celovitega pregleda slovenske politične zgodovine v prvi Jugoslaviji izpod peresa istega avtorja,²¹ ki je izšel samo 4 leta za prvim tovrstnim pregledom jugoslovanske zgodovine.²² Mikužev *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941* je glede na njegove prve razprave o tej temi že bistveno popravljen in uravnotežen, čeprav se seveda še drži koncepta, v katerem je delavskemu in posebej komunističnemu gibanju posvečena pretirana pozornost, njunim nasprotnikom pa apriorna kritika.

O poudarkih raziskovanja zgodovine novejšega časa priča ustanovitev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja poleti 1959 v Ljubljani, ki je naslednje leto začel izdajati tudi strokovno revijo *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*. Ta je bila v začetku skoraj v celoti posvečena marksistični politiki, marksističnemu delavske-

¹⁷ Metod Mikuž: *Razvoj slovenskih političnih strank (1918 do zač. 1929) v stari Jugoslaviji*. ZČ, IX, 1955, str. 107-139.

¹⁸ Pregled političnega življenja Slovencev u bivšoj Jugoslaviji v knjigi Metod Mikuž: *Pregled razvoja NOB u Sloveniji*. Beograd 1957.

¹⁹ Prav tam, str. 92.

²⁰ Metod Mikuž: *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I. knjiga*. Ljubljana 1960.

²¹ Metod Mikuž: *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941*. Ljubljana 1965.

²² Ferdo Čulinović: *Jugoslavija između dva rata*. Zagreb 1961.

mu gibanju in socialnemu stanju delavstva med obema svetovnima vojnama ter seveda narodnoosvobodilnemu boju Osvobodilne fronte oziroma Komunistične partije.²³ Zgodovinarji so sicer hitro spoznali, da raziskovanje delavskega gibanja ne more biti ločeno od drugih zgodovinskih raziskav, vendar je bilo preimenovanje v Inštitut za novejšo zgodovino pač v skladu z dejanskim spektrom raziskav njegovih delavcev kljub več poskusom od leta 1974 naprej omogočeno šele leta 1989.²⁴

Politična sprostitve druge polovice šestdesetih in začetka sedemdesetih let je vplivala tudi na zgodovinopisje. V primerjavi z zgodovinopisjem v zahodni Evropi in Ameriki, kjer so takrat začeli "znanstveno resnico" relativizirati, je v Jugoslaviji nastopil čas povratka k pred vojno uveljavljenemu pozitivizmu. Na okopih toge marksistične interpretacije v smislu končne zmage delavskega razreda sta bolj ali manj ostajala le še Dušan Kermavner in France Klopčič, predstavnika prve generacije slovenskih komunistov iz dvajsetih let. Manj ideološko obremenjeno pisanje je v začetku sedemdesetih let najavil Janko Pleterski z monografijo o prispevku slovenskih politikov k ustanovitvi Jugoslavije.²⁵ Od povojnih programskih opredelitev in ideoloških zapovedi bistveno bolj sproščen in neodvisen pristop k problematiki prve Jugoslavije je pokazala nova generacija zgodovinarjev. Janko Prunk je leta 1971 objavil prvo povojno razpravo, ki se je z (za takrat) veliko mero objektivnosti lotila politike slovenskega katoliškega gibanja. Razprava Škof Jeglič - politik²⁶ je v glavnem na podlagi dnevnika ljubljanskega škofa Antona Bonaventure Jegliča napisan pregled političnega delovanja katoliškega gibanja, kakor ga je prek svojih sodelavcev lahko spremljal in usmerjal škof od začetka stoletja do svoje smrti leta 1937. Že leto za tem je na ljubljanski univerzi s tezo o Slovenski ljudski stranki v času jugoslovanskega združevanja doktoriral mlajši srbski zgodovinar Momčilo Zečević, ki je leta 1973 o tem izdal monografijo v Beogradu, v slovenskem prevodu pa je izšla 4 leta kasneje.²⁷ Prav tako je leta 1972 v Ljubljani izšla monografija Slavka Kremenška, Slovensko študentovsko gibanje 1919-1941. Serijo je spet nadaljeval Janko Prunk z monografijo Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda (Ljubljana 1977), Alenka Nedog s knjigo Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941 (Ljubljana 1978) ter knjiga Miroslava Stiplovška o razmahu slovenskega sindikalnega gibanja v letih 1918-1922.²⁸

Plodnim sedemdesetim letom sledi na tem področju velika praznina. Za dobro historiografsko obdelavo najpomembnejših slovenskih političnih strank do druge svetovne vojne je, poleg zelo skromnega arhivskega gradiva, verjetno zmanjkalo politične, pa tudi osebne volje posameznih zgodovinarjev. V osemdesetih letih so se namreč slovenski zgodovinarji začeli javno spraševati o preživelosti starih vzorcev zgodovinopisja. Vprašljivi so postali predvsem ideološka perspektiva v zgo-

²³ Aleš Gabrič: *Ustanovitev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja*. Prispevki za novejšo zgodovino (dalje PNZ), XXXVII, 1997, št. 2.

²⁴ Jasna Fischer: *Trideset let dela Inštituta za zgodovino delavskega gibanja*. PNZ, XXIX, 1989, št. 1.

²⁵ Janko Pleterski: *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918. Ljubljana 1971.

²⁶ Kronika, XIX, 1971, št. 1, 3, str. 30-42, 169-177.

²⁷ Momčilo Zečević: *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917-1921*. Maribor 1977.

²⁸ Dr. Miroslav Stiplovšek: *Razmah strokovnega - sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918-1922*. Ljubljana 1979.

dovinopisju, metodologija in izbor prioritetenih tem raziskovanja. Številne ankete, okrogle mize, posvetovanja in posamezni revijalni članki ali intervjuji so postopoma širili prostor in stroko osvobajali predvsem samocenzure zgodovinarjev.²⁹ Generacija, ki je naredila veliko delo v zgodovinopisju za čas med obema vojnama v sedemdesetih letih, se je v osemdesetih začela umikati novi, ki pa je bila žal specializirana večinoma za starejša obdobja. Za zgodovinopisje pomembno polemiko o narodni spravi, ki je problematizirala predvsem drugo svetovno vojno oziroma "prevzem oblasti",³⁰ je leta 1984 sprožila sociologinja Spomenka Hribar.

V osemdesetih letih smo o zgodovini med obema vojnama dobili nekaj sintetičnih del. Svoje razprave iz različnih prilik o slovenskih komunistih med obema vojnama je zbral France Filipič.³¹ Pregled slovenske politike v dvajsetih letih je leta 1985 za srbohrvaške bralce napisal srbski poznavalec slovenske zgodovine tega časa Momčilo Zečević. Ker je bil stari Mikužev Oris iz leta 1965 kot prvi še precej zmeden, po uporabi virov pa tudi nekoliko zastarel, so Zečevićev pregled takoj prevedli tudi v slovenščino.³² Istega leta je v Beogradu izšla knjiga Janka Pleterškega *Narodi, Jugoslavija, revolucija*, ki je bila že naslednje leto prevedena v slovenščino. Leta 1986 je Janko Prunk izdal izbor slovenskih narodnih programov.³³ Zbornik *Pot kmečkega ljudstva v OF* je obravnaval rastoči vpliv komunistov v organizaciji društev kmetijskih fantov in deklet.³⁴ Večje zanimanje za ta čas se je začelo prebujati šele v drugi polovici osemdesetih let, vzporedno s popuščanjem komunističnega ideološkega pritiska ter z veliko politično sprostitvijo in prvimi pluralnimi volitvami leta 1990. Svoj zgodovinski spomin je počasi začela prebujati in doma javno publicirati tudi dotlej prisilno pozabljena katoliška stran. Kritično je pregledal katoliško gibanje na Slovenskem v tem času Jožko Pirc skozi komentarje k bibliografiji glavnega katoliškega ideologa Aleša Ušeničnika.³⁵ Obilici spominkega gradiva, ki ga je poleg dveh upoštevanja vrednih starejših monografij iz cerkvene zgodovine o ljubljanskih škofih Jegliču in Rožmanu³⁶ tiskala slovenska politična emigracija v tujini, se je končno pridružila še zgodovinska monografija o orlovski organizaciji.³⁷ Sledil ji je še zbornik člankov in pričevanj o pomembnem katoliškem aktivistu v času med obema vojnama Ernestu Tomcu.³⁸ V kontekstu

²⁹ Anketa Naših razgledov, *Sodobna zgodovinska zavest v vsem letniku 1983*, razprava v krožku *Studia humanitatis* spomladi 1983 (Problemi, 22/12, Ljubljana 1984), posvet o aktualnih problemih marksistične historiografije marca 1984 (*Anthropos*, 1984/1-2), okrogla miza *Zgodovinopisje na Slovenskem danes* oktobra 1986 v *Tolminu* (ZČ, 41, 1987, št. 1). Vsa ta razčiščenja in polemike je kratko, vendar v bistvenih točkah povzel Branko Marušič v razpravi *Slovensko zgodovinopisje danes*, *Pretoki*, 1997, št. 1/2, *Dileme zgodovinopisja*, Gorica 1997.

³⁰ Pojem sem povzel pri pomembni knjigi Jere Vodušek Starič: *Prevzem oblasti 1944-1946*. Ljubljana 1992, ki pomeni prelomnico v zgodovinopisju tega problema.

³¹ France Filipič: *Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919-1939*, I.-II. Ljubljana 1981.

³² Momčilo Zečević: *Na zgodovinski prelomnici, Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918-1929*. Maribor 1986.

³³ Janko Prunk: *Slovenski narodni programi, Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945*. Ljubljana 1986.

³⁴ *Pot kmečkega ljudstva v OF*, ur. Drago Košmrlj in Janko Liška. Ljubljana 1986.

³⁵ Jožko Pirc: *Aleš Ušeničnik in znamenja časov, Katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. do srede 20. stoletja*. Ljubljana 1986.

³⁶ Jože Jagodic: *Nadžkof Jeglič*. Celovec 1952; Dr. Jakob Kolarič: *Škof Rožman*, I.-III. Celovec 1967-1977.

³⁷ France Pernišek: *Zgodovina slovenskega Orla*. Buenos Aires 1989.

³⁸ *Profesor Ernest Tomec*, Zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti. Buenos Aires 1991.

ponovne aktualizacije "predkomunistične" politike je Zgodovinsko društvo za Ljubljano v jeseni 1987 pripravilo dve okrogli mizi, najprej o pomembnem katoliškem politiku v zadnjih desetletjih habsburške monarhije Janezu Evangelistu Kreku ob 70-letnici smrti,³⁹ dober mesec za tem pa še o zanimivem socialnodemokratskem politiku Albinu Prepeluhu ob 50-letnici smrti.⁴⁰ Ta dva simpozija sta nekako uvedla večjo pozornost v prezrto politično zgodovino na domačih tleh. Šele po prvih večstrankarskih parlamentarnih volitvah leta 1990 pa je simpozij o življenju in delu najpomembnejšega slovenskega politika med obema vojnama, voditelja Slovenske ljudske stranke Antona Korošca ob 50-letnici smrti to tematiko dokončno "rehabilitiral".⁴¹ V devetdesetih letih se slovensko zgodovinopisje, predvsem najmlajša generacija rojena okrog leta 1960, sproščeno posveča najrazličnejšim temam raziskovanja in interpretacije od materialno pogojenega vsakdanjega življenja do mentalitete in ideologije, vključno s teorijo zgodovinopisja. Spričo majhnega števila zgodovinarjev, ki je pač pogojeno z velikostjo dvomilijonskega naroda, in zaradi velikih potreb nove interpretacije nacionalne zgodovine zlasti za 20. stoletje ostaja še veliko tem neobdelanih in veliko problemov odprtih. Majhnost in nepokritost problematike velikokrat onemogoča tudi prepotrebno polemiko oziroma različna izhodišča in interpretacije določenih vprašanj.⁴²

Veliko zanimanje slovenskih zgodovinarjev je bilo posvečeno Slovencem, ki so po letu 1920 ostali zunaj jugoslovanskih meja. Zaradi razdeljenosti slovenskega etničnega ozemlja na štiri države je bil v Ljubljani že leta 1925 ustanovljen Manjšinski inštitut v Ljubljani. Slovenski predstavniki so aktivno, vendar žal brez večjega učinka, delovali v vodstvu Kongresa evropskih narodnosti na Dunaju.⁴³ Etnična ogroženost Slovencev je v veliki meri zaznamovala slovensko zgodovinopisje in politično misel vse do danes. Prvi pregled te problematike je prinesla knjiga treh avtorjev Slovenci v zamejstvu.⁴⁴ Največ pozornosti je bila deležna slovenska manjšina v Italiji, saj je z rapalsko pogodbo novembra 1920 tam ostala skoraj tretjina slovenskega etničnega ozemlja in prebivalstva. Tudi iz perspektive današnjega ozemlja Republike Slovenije je to neobhoden del slovenstva. Že pred 2. svetovno vojno je o problemu slovenske in hrvaške manjšine v Italiji začel pisati Lavo Čer-

³⁹ Revija 2000, št. 40-41, Ljubljana 1988.

⁴⁰ Nova revija, št. 81-82, Ljubljana 1989, blok Pozabljeni slovenski intelektualci, str. 184-208.

⁴¹ PNZ, XXXI, 1991, št. 1, *Življenje in delo dr. Antona Korošca*.

⁴² Glavna dela, ki obravnavajo tudi obdobje med obema vojnama in so izšla v devetdesetih so: Bojan Balkovec: *Prva slovenska vlada 1918-1921*. Ljubljana 1992; Janko Prunk: *Slovenski narodni vzpon*, Narodna politika 1768-1992. Ljubljana 1992; Alenka Puhar: *Slovenski avtoportret 1918-1991*. Ljubljana 1992; *Cerkev, kultura in politika 1890-1941*. Ljubljana 1993; Anka Vidovič Miklavčič: *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*. Ljubljana 1994; Jože Pirjevec: *Jugoslavija 1918-1992, Nastanek, razvoj ter razpad Karadžrdjevičeve in Titove Jugoslavije*. Koper 1995; Bojan Godeša: *Kdor ni z nami je proti nam; Slovenski izobraženci med okupatorji, osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom*. Ljubljana 1995; Andrej Studen: *Stanovati v Ljubljani*. Ljubljana 1995; Milan Divjak: *Šola - morala - cerkev na Slovenskem*. Ljubljana 1995; Ervin Dolenc: *Kulturni boj, Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929*. Ljubljana 1996; Jurij Perovšek: *Liberalizem in vprašanje slovenstva; Nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929*. Ljubljana 1996; *Slovenska trideseta leta*. Ljubljana 1997; Egon Pelikan: *Akomodacija političnega katolicizma na Slovenskem*. Maribor 1997; Janko Pleterski: *Dr. Ivan Šušteršič 1863-1925*. Ljubljana 1998.

⁴³ Predsednik Kongresa od prvega zasedanja leta 1925 do priključitve Avstrije k Nemčiji 1938 je bil tržaški Slovenec in od 1920 do 1928 poslanec v italijanskem parlamentu Josip Wilfan.

⁴⁴ Tone Ferenc, Milica Kacin-Wohinz, Tone Zorn: *Slovenci v zamejstvu, Pregled zgodovine 1918-1945*. Ljubljana 1974.

melj.⁴⁵ Življenjsko delo Milice Kacin-Wohinz je bilo posvečeno predvsem političnim problemom nasilne asimilacije manjšine s strani italijanske fašistične oblasti in slovenskega odpora do take politike.⁴⁶ Ob njenem delu je bila objavljena še množica člankov, razprav in knjig, ki govorijo o gospodarskih problemih slovenske manjšine v Italiji, njeni emigraciji, uničenju slovenskega šolstva, kulturi idr. Slovenecem, ki so ostali v avstrijski republiki, je poleg vrste knjig, člankov in razprav, ki se nanašajo na posamezne probleme, posvečenih več obsežnih zbornikov.⁴⁷ Manj zanimanja pa je bilo za maloštevilno slovensko manjšino ob reki Rabi na Madžarskem.⁴⁸

Kulturna zgodovina

Tesno povezana s slovenskim "obrambnim nacionalizmom" je slovenska kultura. Kulturno ustvarjanje in kulturne institucije so bili vedno glavni nosilci slovenskega odpora proti asimilacijskemu pritisku sosednjih (nemških, italijanskih in madžarskih) nacionalistov. Kulturna politika posameznih političnih strank se je poleg ideologije največkrat vezala prav na strankin odnos do nacionalnega vprašanja (slovenski, jugoslovanski nacionalizem, internacionalizem). To je pogojevalo prvi in lahko bi rekli klasični pristop do kulturne zgodovine v slovenskem zgodovinopisju. Eno prvih in temeljnih del iz slovenske kulturne zgodovine ter najlepši primer takega koncepta je obsežna knjiga Ivana Prijatelja *Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848-1895*.⁴⁹ Iz podobne nacionalistične perspektive, le z dodatnim marksističnim determinizmom, so Prijateljevo delo nadaljevali tudi po drugi svetovni vojni, zlasti Dušan Kermavner,⁵⁰ ki je napisal že zelo obsežne opombe k drugi izdaji Prijateljeve knjige.

V slovenski historiografiji za 19. stoletje sta kulturna in politična zgodovina tako tesno prepleteni, da tematska ločitev ni bila posebej smiselna in potrebna. Tesna povezanost ali kar nerazdružljivost politične in kulturne zgodovine je tudi po letu 1918 ostala značilna za zamejski prostor, posebej za zgodovino slovenske manjšine v Italiji. S fašistično diktaturo je namreč postajala politična dejavnost tamkajšnjih Slovencev zelo omejena, od konca dvajsetih let podtalna in skrajno konspirativna. V boju za ohranitev narodne identitete je prevzela glavno vlogo kultura, ki pa je imela zaradi nemškega nacionalističnega pritiska pomemno vlogo

⁴⁵ Lavo Čermelj: *Life-and-Death Struggle of a National Minority, The Jugoslavs in Italy*. Ljubljana 1936; isti, *La minorit  slave en Italie*. Ljubljana 1938; isti, *Slovinci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnama*. Ljubljana 1965.

⁴⁶ Ob množici različnih preglednih člankov in razprav naštevam le tri monografije: *Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918-1921*. Maribor, Trst 1972; *Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev 1921-1928*, I.-II. Trst, Koper 1977; *Prvi antifašizem v Evropi, Primorska 1925-1935*. Koper 1990.

⁴⁷ *Koroški zbornik*. Ljubljana 1946; *Koroški plebiscit* (Razprave in članki), Ljubljana 1970; *Koroška in Koroški Slovenci*. Maribor 1971; Lojze Ude: *Koroško vprašanje*. Ljubljana 1976; *Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes*. Ljubljana, Celovec 1984.

⁴⁸ Jože Maučec, Vilko Novak: *Slovensko Porabje*. Ljubljana 1945; Tone Zorn: *Slovinci na Madžarskem*, v *Slovinci v zamejstvu*, Ljubljana 1974; Franček Mukič, Marija Kozar: *Slovensko Porabje*. Celje 1982, vsebuje tudi izbor bibliografije o porabskih Slovencih.

⁴⁹ Prva izdaja zaradi vojne ni prišla do načrtovanega konca; Ivan Prijatelj: *Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848-1895*, I.-V. Ljubljana 1938-1940, druga izdaja Ivan Prijatelj: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895*, I.-VI. Ljubljana 1955-1985.

⁵⁰ Dušan Kermavner: *Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918*. Ljubljana 1968.

tudi na Koroškem. Nekateri prvi spisi o tamkajšnjem dogajanju so zato izrazito kulturno zgodovinski.⁵¹

Interdisciplinarni pristop k dogajanju med obema vojnama sta ubrala dva pomembna simpozija Slovenske matice. Prispevki prvega iz leta 1992, Cerkev, kultura in politika 1890-1941, so izšli v naslednjem letu, zbornik s simpozija Slovenska trideseta leta, ki je bil leta 1995, pa dve leti kasneje. Prvi, ki je nadaljeval takrat še zanemarljivo temo simpozija iz leta 1989 (Vloga Cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja), je kritična leta obdelal predvsem skozi prizmo katoliškega gibanja in njegovega doprinosa k slovenski kulturi tistega časa. Že na prvem simpoziju se je pokazalo, da so trideseta leta vredna posebne obravnave, vendar je drugi simpozij zajel problematiko veliko širše in "svoj" čas obdelal z vseh možnih vidikov, pač po možnostih izbora strokovnjakov za posamezne probleme. V obeh zbornikih je kulturni zgodovini posvečenega veliko prostora in po prej omenjenih sodobnih zbornikih (Slovenci v desetletju 1918-1929, Spominski zbornik Slovenije, Ob dvajsetletnici Jugoslavije) predstavljata temeljna kamna kulturne zgodovine obdobja med obema vojnama.

Glavna značilnost slovenske kulturne zgodovine je ta, da različne panoge kulturnega življenja v glavnem obravnavajo strokovnjaki posameznih humanističnih disciplin. Naštevanje bibliografije za posamezna področja tu ne bi imelo pravega smisla, zato naj navedem le glavna pregledna dela, kjer so navadno tudi podrobnejše informacije o določeni problematiki. Zgodovini šolstva oziroma izobraževanja na sploh so največ truda posvetili pedagogi.⁵² Ključno študijo za čas med obema vojnama je napisala Milica Bergant o reformi šolstva v dvajsetih letih.⁵³ Zgodovinarji in pedagogi so napisali zbornik Osnovna šola na Slovenskem 1869-1969 (Ljubljana 1970). Kratak pregled Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja (Ljubljana 1987) sta za stalno razstavo Slovenskega šolskega muzeja napisala zgodovinarja Jože Ciperle in Andrej Vovko. Šolski muzej, do leta 1991 skupaj s sorodnimi jugoslovanskimi institucijami, od takrat pa samostojno, že tri desetletja izdaja Zbornik za zgodovino šolstva - Šolska kronika. Privatno šolstvo narodnoobrambne Družbe sv. Cirila in Metoda do leta 1918 je popisal Andrej Vovko.⁵⁴ Na šolsko polje se vedno pogosteje spuščajo tudi sociologi, ki navadno analizirajo ožjo strukturno plast problematike. Tak primer so knjige Bojana Baskarja Latinščine prosim - Latinščina in njeno izganjanje na Slovenskem 1849-1987, Ljubljana 1988, Milana Divjaka, Šola - morala - cerkev na Slovenskem,

⁵¹ Npr. France Bevk: *Boj za slovensko knjigo*. Obzornik, V, 1950; Lavo Čermelj: *Društveno življenje v Slovenskem Primorju med obema vojnama*. Obzornik, V, 1950; France Ostanek: *Boj za slovensko šolo na Koroškem*. Popotnik, LXVI, 1949; isti, *Iz kronike slovenskega tržaškega ozemlja*. Prosvetni delavec, IV, 1953; isti, *Iz kronike slovenskih šol v Gorici in okolici*, prav tam; Lojze Ude: *Zgodovina slovenskega pouka na koroških ljudskih šolah*. Pedagoški zbornik, Ljubljana 1955; Jože Pahor: *Učiteljstvo v Slovenskem Primorju in Istri v letih 1906-1926*. Zbornik primorske založbe Lipa, Koper 1956; Kulturnozgodovinski del (prispevki T. Peruška, F. Steleta, V. Mirka in L. Legiša) ima tudi obsežen zbornik *Slovensko Primorje in Istra*. Beograd 1953.

⁵² Poleg najvažnejšega dela (Vlado Schmidt: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, I.-III. Ljubljana 1963-1966); ki pa pride samo do leta 1870, so veliko razprav in člankov o šolstvu napisali predvsem France Ostanek, Tatjana Hojan in Slavica Pavlič. Najbolj zanimive teme so bile osnovno šolstvo v slovenskih mejnih pokrajinah, zlasti na Koroškem in Primorskem, žensko šolstvo, feminizacija učiteljskega poklica itd.

⁵³ Milica Bergant: *Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih 1919-1929*. Ljubljana 1958.

⁵⁴ *Mal položi dar...*, *Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885-1918*. Ljubljana 1994.

Ljubljana 1995 ter Mirjam Milharčič Hladnik, Šolstvo in učiteljice na Slovenskem, Ljubljana 1995. O glasbenem šolstvu so pisali glasbeniki ali muzikologi.⁵⁵ Za univerzo v Ljubljani je najpomembnejši zbornik Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani (Ljubljana 1969) in vrsta člankov v strokovnih revijah ter zbornikih, kjer vsaka znanstvena stroka zase reflektira svoj lastni razvoj.

V umetnostni produkciji imajo že od nekdanj najbolj obdelano polje literarni zgodovinarji. Slavistika oziroma slovenistika, pogojena s starim slovenskim občutkom majhnosti in ogroženosti, je med Slovenci že od začetka 19. stoletja ena najbolj uveljavljenih družbenih ved. Prvi obsežen in resen pregled več strokovnjakov za posamezna obdobja Zgodovina slovenskega slovstva je po posameznih knjigah začel izhajati že leta 1956, vendar je do VI. knjige, ki govori o času med obema vojnama, prišel šele leta 1969 in dve leti kasneje zaključil z literarnim ustvarjanjem med drugo svetovno vojno.⁵⁶ Skoraj ga je dohitel drugi tak pregled Jožeta Pogačnika in Franca Zadravca z enakim naslovom, ki je v osmih knjigah leta 1972 zaključil tudi s pregledom povojne literarne produkcije.⁵⁷ Krajše tovrstno delo Antona Slodnjaka je za nemške bralce izšlo leta 1958.⁵⁸ Čas med obema vojnama sta razmeroma celovito obravnavala dva mednarodna simpozija, XIX. in XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture leta 1983 in 1985 v Ljubljani, katerih plod sta zbornika iz serije Obdobja (5 - Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1984; 7 - Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1987) Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani. Najpomembnejši pa je veliki in od vsega začetka od države podprti projekt založbe DZS v Ljubljani, ki je leta 1946 zasnovala zbirko Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Doslej je strokovno urejeno in z obsežnimi opombami v zbirki izšlo že okrog 200 zvezkov od razsvetljenstva do pred kratkim umrlih literatov. Za zgodovinarje ima posebno vrednost objava ohranjene korespondence. Žal strokovnost, širina pristopa in doslednost pri urejanju zapuščine posameznih avtorjev preveč niha. Slovensko založništvo med obema vojnama je dobro obdelal Dušan Moravec.⁵⁹ Kot posebna tema v okviru literarne zgodovine sta pogosto bila obravnavana dramatika in gledališče.⁶⁰ Posebno vrednost za konkretno poznavanje kulturnega življenja določenega časa imajo spomini, v tem primeru spomini igralcev in drugih gledaliških ljudi.⁶¹ Vedno več pozornosti raziskovalci namenjajo tudi slovenskemu filmu, kinematografiji in fotografiji.⁶²

⁵⁵ Cvetko Budkovič: *Razvoj glasbenega šolstva na Slovenskem*, I.-II. Ljubljana 1992, 1995.

⁵⁶ *Zgodovina slovenskega slovstva*, I.-VII. Ljubljana 1956-1971.

⁵⁷ Jože Pogačnik, Franc Zadavec: *Zgodovina slovenskega slovstva*, I.-VIII. Maribor 1968-1972.

⁵⁸ Anton Slodnjak: *Geschichte der slowenischen Literatur*. Berlin 1958; isti, *Slovensko slovstvo*. Ljubljana 1968.

⁵⁹ *Novi tokovi v slovenskem založništvu*. Ljubljana 1994.

⁶⁰ France Koblar: *Slovenska dramatika*, I.-II. Ljubljana 1972, 1973; Dušan Moravec: *Slovensko gledališče od vojne do vojne*. Ljubljana 1980; Helena Verdel: *Zgodovina slovenskega lutkarstva*. Ljubljana 1987; Bruno Hartman: *Zgodovina slovenskega dramskega gledališča v Mariboru do druge svetovne vojne*. Maribor 1996; Henrik Neubauer: *Razvoj baletne umetnosti v Sloveniji*, I. Ljubljana 1997.

⁶¹ Danilo (Anton Cerar): *Spomini*. Ljubljana 1930; Hinko Nučič: *Igralčeva kronika*, I.-III. Ljubljana 1960-1964; Pavel Rasberger: *Moji spomini*. Ljubljana 1965.

⁶² France Brenk: *Kratka zgodovina filma na Slovenskem*. Ljubljana 1979; *V kraljestvu filma* (Fotografija slovenskega filma, Filmografija 1905-1945. Ljubljana 1988; Ivan Nemanič: *Filmsko gradivo Arhiva Republike Slovenije 1905-1993*. Ljubljana 1998; Stanko Šimenc: *Panorama slovenskega filma*. Ljubljana 1996; Janko Traven, Lilijana Nedič, Stanko Šimenc: *Pregled razvoja kinematografije pri Slo-*

Umetnostni zgodovinarji so napisali prvi pregled likovne produkcije med obema vojnama leta 1961,⁶³ odtlej postopoma nastajajo posamezne študije določenih ustvarjalcev ali stilnih smeri,⁶⁴ ki ta čas z vidika zgodovine umetnosti počasi kompletirajo. K likovni umetnosti spadata še razpravi Franceta Steleta Spomeniško varstvo v Sloveniji do leta 1941⁶⁵ in Petra Krečiča, Slovenska likovna kritika med dvema vojnama.⁶⁶

Glasbeno ustvarjanje in poustvarjanje je prvič popisal že Vilko Ukmar leta 1948, strokovno resneje pa je glasbeno zgodovino na Slovenskem obdelal večinoma Dragotin Cvetko.⁶⁷

Za preglede posameznih znanstvenih in umetnostnih zvrsti v širokem jugoslovanskem okviru je zaslužna Enciklopedija Jugoslavije, katere 8 zvezkov je izhajalo med leti 1955 in 1971.⁶⁸ Mnogo bolj podrobno in celovito nadaljuje njeno delo Enciklopedija Slovenije, ki redno izhaja od leta 1987 in bo v 16 zvezkih predvidoma zaključena leta 2002.

Dobrodošel pregled slovenske zgodovine v 20. stoletju, ki ima uravnotežen pogled v ideološkem pomenu in v tem, da se enakomerno prepletajo politična, gospodarska in kulturna zgodovina, je prinesla Slovenska kronika 20. stoletja.⁶⁹ Tu je sicer poljudno napisano prvič objavljenih tudi nekaj novosti, za čas prve Jugoslavije zlasti iz obrobnih kulturnih tem.

Zgodovinarjem tako razen sintetičnega povezovanja vseh mogočih strok preostaja raziskovalno delo predvsem na kulturni politiki⁷⁰ kot centru moči, ki najbolj vpliva na pogoje duhovne produkcije in pa obrobne teme kulturnega življenja, ki še nimajo izoblikovanih posebnih znanstvenih disciplin. Zanimiva je v tem kontekstu obravnava družabnega kulturnega življenja, ki jo je napisal Dragan Matić: Kulturni utrip Ljubljane med prvo svetovno vojno (Kulturne in družabne

vencih (do 1918). Ljubljana 1992; *150 let fotografije na Slovenskem, 1919-1945*, katalog k razstavi. Ljubljana 1990.

⁶³ Franc Šijanec: *Sodobna slovenska likovna umetnost*. Maribor 1961.

⁶⁴ Predvsem retrospektivne razstave s študijskimi katalogi kot npr. *Ekspresionizem in nova stvarnost na Slovenskem*. Moderna galerija. Ljubljana 1986, s posameznimi razstavami predstavljeni umetniki tega časa: Rihard Jakopič, Matej Sternen, France Kralj, Tone Kralj, Lojze Dolinar, Gojmir Anton Kos, Maksim Sedej idr., monografija Anton Podbevšek: *Rihard Jakopič*. Ljubljana 1983; France Kralj: *Spomini umetnika*. Ljubljana 1997.

⁶⁵ Časopis za zgodovino in narodopisje, V, 1969.

⁶⁶ Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v., XI-XII/1974-1976, Ljubljana 1976.

⁶⁷ Vilko Ukmar: *Pregled sodobne slovenske glasbene ustvarjalnosti po letu 1918*, v Ukmar - Cvetko - Hrovatin: *Zgodovina glasbe*. Ljubljana 1948; Dragotin Cvetko: *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*, I.-III. Ljubljana 1959-1960; isti, *Stoletja slovenske glasbe*. Ljubljana 1964; isti, *Slovenska glasba v evropskem prostoru*. Ljubljana 1991; isti, *Anton Lajovic*. Ljubljana 1987; Manica Špendal: *Muzikologija, njen razvoj in mesto v slovenski znanosti*. Zbornik Pedagoške akademije v Mariboru 1960-1970. Maribor 1970; posamezne probleme so obdelovali Katarina Bedina: *List nove glasbe, Življenje in delo Franca Šturma*. Ljubljana 1981; Ivan Klemenčič: *Slovenski glasbeni ekspresionizem*. Ljubljana 1988; Primož Kuret: *Umetnik in družba, Slovenska glasbena misel po prvi vojni - Lajovic, Kogoj, Vurnik*. Ljubljana 1988; Ivan Klemenčič: *Slovenska filharmonija in njene predhodnice*. Ljubljana 1988; Cvetko Budkovič: *Sto let pevskega zbora Glasbena matica 1891-1991*. Ljubljana 1991.

⁶⁸ *Enciklopedija Jugoslavije*, I.-VIII., Zagreb 1955-1971; od druge dopolnjene izdaje so do razpada države leta 1991 v slovensčini izšli le 4 zvezki do črke H, v srbohrvaščini pa dva zvezka več.

⁶⁹ *Slovenska kronika 20. stoletja*, I. zv. 1900-1941. Ljubljana 1995; II. zv. 1941-1995. Ljubljana 1996.

⁷⁰ Prva historiografska raziskava na tem področju je bila opravljena šele v letih 1989-1992, objava v Ervin Dolenc: *Kulturni boj, Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918-1929*. Ljubljana 1996; tudi za okvir bivše skupne države je tovrstno raziskovanje še zelo mlado. Prim. Ljubodrag Dimić: *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*, I.-III. Beograd 1996, 1997.

prirejitve v sezonah 1913/14-1917/18), Ljubljana 1995. O slovenskem društvenem življenju v prvi Jugoslaviji poleg obeh omenjenih katoliških zbornikov iz let 1928 in 1939 prinaša pregled knjiga Ervina Dolenca, *Kulturni boj*, kjer je navedena tudi relevantna literatura in arhivski viri za to dejavnost. Zaradi pogostih povezav nacionalizma, ideologije in telovadbe oziroma športa raznih preteklih gibanj in organizacij je bilo razmeroma precej pozornosti posvečene zgodovini telovadbe in športa.⁷¹ Za oblikovanje nacionalne in kulturne identitete so bili predvsem v 19. stoletju, pa seveda tudi pozneje, pomembni mednarodni stiki in jim je zato namenjena primerna pozornost.⁷² Zlasti ob raznih obletnicah je bilo veliko napisanega o razvoju najrazličnejših kulturnih institucij, ki so najpogostejša organizacijska oblika oziroma nosilec neke kolektivne kulturne dejavnosti.⁷³ V zadnjem času se krepijo raziskave o življenju, tudi kulturnem, posameznih družbenih slojev na Slovenskem. Za starejša obdobja je v vidiku novjših raziskav predvsem prej povsem zanemarjeno plemstvo, za čas zadnjih dveh stoletij pa meščanstvo in intelektualna elita.⁷⁴

Odprti problemi

Ker je raziskovanje slovenske kulturne zgodovine v zgodovinopisju za čas med prvo in drugo svetovno vojno še razmeroma mlada in slabo pokrita dejavnost, ostaja odprtih še veliko ključnih problemov. Slika celotne problematike je zato še zelo pomanjkljiva, predvsem pa neuravnotežena. Za raziskave na tem področju je pomembno, da tečejo vzporedno z raziskavami kulturne zgodovine (najprej kul-

⁷¹ Vinko Zaletel: *Zgodovina telesne vzgoje in sokolstva*. Ljubljana 1933; Janko Orožen: *Zgodovina celjskega Sokola*. Celje 1940; Drago Stepišnik: *Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*. Ljubljana 1968; Bogo Komelj: *Novomeški Sokol 1887-1945*. Novo mesto 1977; zbornik *Gozdovništvo na Slovenskem 1925-1941*. Maribor 1986; France Pernišek: *Zgodovina slovenskega Orla*. Buenos Aires 1989; Leon Štukelj: *Mojih sedem svetovnih tekmovanj*. Novo mesto 1989; *Skavti in gozdovniki na Slovenskem*, katalog k razstavi, Muzej narodne osvoboditve Maribor 1990; Andrej Stare: *80 let korenin nogometnega kluba Olimpija*. Ljubljana 1991; Mitja Prešern, Stane Trbovc: *Plavanje v Sloveniji 1919-1994*. Ljubljana 1995; Anton Smolej: *Začetki smučanja v zgornjesavski dolini*. Kranjska gora 1995; Tomaž Pavlin: *Akademski športni klub Primorje v Ljubljani 1920-1941*. Diplomsko delo, Filozofska fakulteta v Ljubljani, oddelek za zgodovino, 1993; Športne in telesnokulturne organizacije v Ljubljani: 1918-1941 (Športni klub Ilirija in Akademski športni klub Primorje), magistrsko delo, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za zgodovino, 1958.

⁷² Boris Urbančič: *Slovensko - češki kulturni stiki*. Ljubljana 1993; Marjeta Keršič Svetel: *Češko - slovenski stiki med svetovnima vojnama*. Ljubljana 1996; Iskra Čurkina: *Rusko - slovenski kulturni stiki (od konca 18. stoletja do leta 1914)*. Ljubljana 1995; posamezna gesla o stikih in odnosih Slovencev z drugimi evropskimi narodi v Enciklopediji Slovenije, kjer so posebej obdelani tudi kulturni odnosi.

⁷³ Npr. *Jubilejni koledar obrambne družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za leto 1936*. Ljubljana 1935; o zgodovini Cirilmetodove družbe glej tudi Andrej Vovko: *Mal položi dar...*, n.d.; *50 letnica Katoliškega tiskovnega društva v Ljubljani*. Ljubljana 1937; *25 let dela za slovensko učno knjigo*, Ob 25 letnici Pokrajinske šolske založbe 11. 5. 1919-11. 5. 1944. Ljubljana 1944; *Slovenska matica 1864-1964*. Ljubljana 1964; Peter Petru: *Mišli ob stopetdesetletnici Narodnega muzeja*. Argo, 1971, 10; Stane Gabrovec: *Stopetdesetletnica Narodnega muzeja v Ljubljani*. Koledar Mohorjeve družbe 1972; Zmago Bufon: *K stopetdesetletnici Prirodoslovnega muzeja Slovenije v Ljubljani*. Argo, 1971, 10; *120 let Mohorjeve družbe*. Celje 1972; *Zbornik ob 50-letnici Goriške Mohorjeve družbe 1924-1974*. Gorica 1974; *130 let Družbe sv. Mohorja v Celovcu*. Celovec 1983; *Dom in svet 1888-1988*. Celje 1988; *100 let operne hiše v Ljubljani*. Ljubljana 1992.

⁷⁴ Z uvodnim poglavjem sega v obdobje med obema vojnama študija Bojana Godeše, *Kdor ni z nami je proti nam*, n. d.; Ervin Dolenc, *Slovenski intelektualci in njihove delitve, Slovenska trideseta leta*, Ljubljana 1997; Katarina Kobilica, Andrej Studen: *Volja do dela je bogastvo*; Mikrozoedovinska študija o ljubljanskem stavbnem podjetniku Matku Curku (1885-1953) in njegovi družini. Ljubljana 1998.

turne politike) v času druge jugoslovanske države v letih 1945-1991.⁷⁵ Kljub povsem različnim političnim okoljem zaradi komunistične diktature po drugi svetovni vojni so temeljni kulturni problemi jugoslovanske skupnosti ostali le malo spremenjeni. V dvajsetih letih bi bil podrobnejše raziskave potreben še odnos med umetniškimi avantgardami in levičarsko politiko ter vloga dveh intelektualno močnih imigracij v takratni slovenski prostor znotraj Jugoslavije. To je bilo več valov beguncev iz Julijske krajine, od koder so se najprej izselili prav slovenski izobraženci.⁷⁶ Mnogo manjši je bil dotok ruskih imigrantov, katerih večina se je že zaradi pravoslavja ustavila v Srbiji. V Sloveniji je na novi ljubljanski univerzi našlo delo nekaj univerzitetnih profesorjev ter glasbenih in gledaliških umetnikov, ki so vplivali na oblikovanje tovrstnih slovenskih dejavnosti. Ob kulturnopolitičnem pregledu za dvajseta leta⁷⁷ se kaže kot najbolj nujna naloga še podoben pregled za trideseta leta. Pri tem bi bilo treba večje probleme rešiti prej.

Največje vprašanje, ki se rešuje tudi v povsem politični sferi,⁷⁸ je nedvomno razdvojeni odnos Slovencev do novonastale jugoslovanske skupnosti in do reševanja njenega nacionalnega problema. Ta politični problem je bil v tesni zvezi z javnim delovanjem najrazličnejših profilov sicer politično neangažiranih slovenskih intelektualcev in predstavlja kontinuiran proces v vsem obdobju med obema vojnama. Drugi večji problem, ki bi zaslužil posebno obravnavo, je vpliv gospodarske krize prve polovice tridesetih let na slovensko kulturno oziroma intelektualno življenje. Tu sta pomembna oba vidika: neposredni vpliv se kaže v materialni stiski in s tem v omejenih možnostih duhovne produkcije; posredni vpliv krize je bil občuten predvsem v idejnih premikih k skrajnejšim oblikam rešitve levo in desno. Pri radikalizaciji idejnih konfliktov v tridesetih letih ne gre zanemariti tudi generacijskega elementa teh sporov.

Slovenski zgodovinarji se posebej s kulturno zgodovino do sedaj niso dosti ukvarjali. Večinoma je bila to domena posebnih raziskovanih disciplin kot so literarna, umetnostna zgodovina ipd. Prva izrazito kulturna tema zgodovinarjev so bile prve tiskarne na Slovenskem od 16. stoletja dalje. V slovenski historiografiji za 19. stoletje sta kulturna in politična zgodovina tako tesno prepleteni, da tematska ločitev ni bila posebej smiselna in potrebna. Kulturna politika in njene posledice kot posebna raziskovalna tema postaja aktualna šele za čas, ko so bili največji problemi slovenske samoohranitve z oblikovanjem prve nacionalne države rešeni. Etnično-kulturni in politični boji so se lahko občutneje ločili, čeprav so dileme med slovenstvom in jugoslovanstvom še potiskali kulturne delavce v politiko in politike v kulturna vprašanja. To, da se slovenski zgodovinarji bolj posvečajo tej temi šele v zadnjem času, pa je poleg politične vpetosti slovenskega zgodovinopisja, ki je narekovalo predvsem raziskovanje in poveličevanje polpreteklega političnega dogajanja, verjetno posledica majhnosti prostora, dvomilijonskega naroda in števila raziskovalcev, ki skušajo pokrivati vse

⁷⁵ Aleš Gabrič: *Slovenska agitpropovska kulturna politika 1945-1952*. Borec, 1991, št. 7-9; isti, *Socialistična kulturna revolucija, (Slovenska kulturna politika 1953-1962)*. Ljubljana 1995; Božo Repe: *Obračun s Perspektivami*. Ljubljana 1990; *Slovensko perspektivovstvo kot kulturno dejanje in intelektualno gibanje*. Borec, 1994, 535-537.

⁷⁶ Delno to migracijo obravnava Minka Lavrenčič Pahor: *Primorski učitelji*. Trst 1994.

⁷⁷ Ervin Dolenc, *Kulturni boj*, glej op. 42.

⁷⁸ Jurij Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, glej op. 42.

pomembne zgodovinske teme, kot si jih lahko privoščijo kakšna večja nacionalna historiografija.

Ervin Dolenc

SLOVENIAN HISTORIOGRAPHY BETWEEN THE TWO WORLD WARS AND THE HISTORY OF CULTURE

S u m m a r y

The first attempts to write the history of the period between the two World Wars in Slovenia were interrupted by the Communist takeover in 1945. Given that Slovenian historiography was closely controlled and directed during the Communist totalitarian regime, the picture of the time between the wars, as presented by the Communist historiographers, was at least biased and unbalanced if not altogether distorted. Over the years, the Communists, who had emerged victorious from the World War II, gradually mellowed in their attitude towards this period which had been so important for their development. The Seventies brought to the fore professional historiography, based mainly on pre-war positivism, which reduced ideological interpretations to the level of ritual. Historiography in the Eighties was marked by self-inquiry and by the opening of new issues, including those embarrassing to the authorities.

Cultural history has not been given much attention by the Slovenian historians. It has rather been the domain of specialist research disciplines, such as literary and art history, musicology and pedagogy. As a matter of fact, in the historiography of the Nineteenth century the cultural and political aspects been so much intertwined that separate treatment would be unnecessary. Cultural politics and its consequences have only become a relevant subject of special research following the solution of the main problem of the Slovenian national survival with the formation of a national state. Ethnic, cultural and political struggle thus became differentiated, although the dilemma between Slovenism and Yugoslavism still compelled cultural workers to deal with the political issues and politicians to deal with the cultural.

Slovenian historiography has only just begun to deal with these topics. This is partly due to the fact that it was politically used by the past regime which compelled it to study and extol the more recent national history, but also to a relatively small national territory, population and number of researchers. Their intention to cover all important historical topics is really a task that only a larger national historiography than the Slovenian can tackle.

ZGODOVINSKI ^ASOPIS (HISTORICAL REVIEW)
glasilo Zveze zgodovinskih dru{tev Slovenije
osrednja slovenska histori~na revija

Zgodovinski ~asopis (Z^) `e ve~ kot pol stoletja izhaja v Ljubljani in nadaljuje tradicijo svojih predhodnic, ki sega `e v leto 1846. Z^ objavlja rezultate prou~evanja zgodovine slovenskega naroda in slovenskega ozemlja, {tudij splo{nih in specialnih vpra{anj zgodovine sosednjih narodov in srednjeevropskega prostora, ob~e zgodovine, pomo`nih zgodovinskih ved, teorije zgodovine ter pouka zgodovine v {oli. Z^ objavlja pregledne razprave in kraj{e zapise, predavanja s kongresov in diskusijske prispevke iz vseh obdobij zgodovine od najstarej{ih dob do dana{njih dni; pri tem nadrobnej{e obravnavanje posebnih panog, obdobij, problemov in obmo~ij prepu{~a drugim slovenskim histori~nim revijam. Vsebina prispevkov se nana{a tako na kulturno, politi~no in gospodarsko zgodovino, kakor tudi na prikaz vsakdanjega `ivljenja v preteklih obdobjih. Z^ poro~a o kongresih, simpozijih in razstavah, o delovanju strokovnih dru{tev in zgodovinskih in{titucij ter kriti~no vrednoti nove zgodovinske publikacije. Vlogo referen~ne revije Z^ opravi~uje tudi z objavljanjem slovenskih zgodovinskih bibliografij in s predstavitvami pomembnej{ih slovenskih zgodovinarjev. Jezik prispevkov v reviji ni hermeti~en, ampak je razumljiv tudi nepoklicnim zgodovinarjem.

V zadnjih letih kar okoli petino razprav za Z^ prispevajo zgodovinarji, ki se izven meja Republike Slovenije posve~ajo prou~evanju slovenske zgodovine. V tujino gre tudi znaten del naklade revije, ki je presegla 2000 izvodov.

Ob {tirih rednih zvezkih posameznega letnika Z^ je uredni{tvo **postopoma ponatisnilo** vse starej{e `e razprodane zvezke revije, ki je tako v kompletu (kar 100 zvezkov) dostopna tudi mladim generacijam historikov in ljubiteljev zgodovinskega branja. V **Zbirki Zgodovinskega ~asopisa** pa je doslej iz{lo `e osemnajst zaokro`enih razprav ali zbornikov o posameznih vpra{anjih slovenske preteklosti.

Zgodovinski ~asopis in publikacije iz njegove zaloge lahko kupite ali naro~ite na upravi Z^:

**Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, A{ker~eva 2, Ljubljana;
e-po{ta: zgodovinski.casopis@luni-lj.si; tel.: 061-1769-210.**

Naro~ni{tvo za osrednjo slovensko histori~no revijo vam zagotavlja redno prejemanje Z^ ({tirje zvezki v letu 1997 veljajo za zaposlene 3600 SIT, za upokojence 2700 SIT ter za dijake in {tudente vsega 1800 SIT), obve{~enost o dejavnostih Zveze zgodovinskih dru{tev Slovenije in ~lanske ugodnosti (cenej{i nakupi knjig pri nekaterih slovenskih zalo`bah, brezpla~ni ali cenej{i obiski doma~ih in tujih muzejev ter galerij). Cene starej{ih zvezkov

Z^ so razprodajne, za nakup kompleta ali ve~ {tevilk revije uprava nudi mo`nost brezobrestnega obro~nega odpla~evanja.